

Кузги Буғдойнинг Истиқболли Навларини Ёмғирлатиб Суғориш Усулини Қўллашни Ўсиш Ва Ривожланишга Таъсири

Хусанов Дилмурод Дехқановиш¹, Мамурува Надира эргашбоевна²

Аннотация: Ушбу мақолада буғдой навларида ялпи маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва ҳосилдорликни оширишнинг асосий омилларидан бири сувтежамкор усулларни қўллаш тизими ҳамда суғориш режимини жорий этиш бўйича илмий изланишлар натижалари ёритилган.

Калит сўзлар: суғориш режими, вегетация даври, суғориш техникаси, суғориш технологиялари, суғориш усуллари, суғоришнинг давомийлиги, суғориш меъёри, сув исрофи, сувдан фойдаланиш коэффициенти.

ЁМҒИРЛАТИБ СУҒОРИШ қишлоқ хўжалиги экинларига сувни ёмғир шаклида бериш усули сунъий ёмғир ҳосил қилишда кўчма ёки кўчмас ёмғирлатиш машиналари ва қурилмалари ишлатилади. Ёмғирлатиб суғориш бўйича тадқиқотлар бир неча мамлакатларда XIX асрда ўтказилган, XX бошларидан ишлаб чиқаришда қўлланила бошлади. Кўпгина чет мамлакатларда (АҚШ, Италия, Германия, Венгрия, Болгария, Чехия давлатларида кенг миқёсда қўлланилади. Қозоғистонда ва Қирғизистонда экин майдонларининг катта қисми шу усулда суғорилади. Ёмғирлатиб суғориш айниқса намланиш бекарор бўлган майдонларда сабзавот, емхашак, ғалла, техника экинлари, мева ва резаворлар етиштиришда кўп қўлланилади. Суғорма дехқончилик зонасида чучук ва қисман минераллашган грунт сувлари ер юзасига яқин жойлашган ўтлоқи ва бўзўтлоқи тупроқларда ҳамда сув ўтказиш қобилияти юқори бўлган тупроқларда Ёмғирлатиб суғориш қўлланилади. Эгатлар орқали ёки тупроқ сиртидан суғоришнинг бошқа турларига қараганда Ёмғирлатиб суғориш қатор афзалликларга эга ўсимлик ривожини учун қулай шароит яратади, фақат тупроқ намини оширибгина қолмай, қавонинг ер юзасига ёндош қатламда ҳам намликни кўпайтиради, ҳаво ҳароратини пасайтириб, буғланиш ва ўсимлик транспирацияси сарфини камайтиради. Ёмғирлатиб суғориш ўсимликдаги чангни ювиб, уларнинг нафас олишини, органик моддалар тўпланишини кучайтиради, ўсимлик ривожланишини яхшилайти, барча физиологик жараёнларни фаоллаштиради. Ёмғирлатиб суғориш рельефи мураккаб ҳамда сув ўтказувчанлиги юқори бўлган жинсларда жойлашган ерларда, тупроқ қатлами юпқа жойларда, сувни оқизиб суғориш катта ҳажмдаги тупроқ текислаш ишларини талаб этадиган ёки сув филтрацияси сарфи катта бўлган даладарда ўсимлик учун қулай намликни сақлашга имконият яратади. Ёмғирлатиб суғоришда муваққат суғориш шохобчаларига эҳтиёж қолмайди, натижада ер майдонида тўлароқ фойдаланилади. Ёмғирлатиб суғоришда оқизиб суғоришга нисбатан грунт сувлари ер юзасига яқин (1—2 м) чуқурликда жойлашган ўтлоқи тупроқларда суғориш нормаси 1,5—2,0 марта, оч тусли бўз тупроқларда 15—20% га камайтирилади. Ёмғирлатиб суғориш сувни сарфлашда тежамкорлик таъминлаш билан бирга сув билан бирга ўғит беришга имкон беради, меҳнат унумдорлигини оширади.

Минерал озиклантириш. Кузги буғдой дон ҳосилдорлигини оширишда минерал ўғитлар муҳим ўринни эгаллайди. Кузги буғдой озика моддаларига ўта талабчан экин бўлиб, дон ҳосилининг 50% дан ортиғи минерал ўғитлар ҳисобига тўғри келади. Буғдойнинг 1 ц дон ҳосили ва шунга мос равишда сомон ҳамда илдиз массаси шаклланиши учун азот 3,0-3,5 кг, фосфор 1,2-1,8 кг, калий 2,0-2,3 кг талаб этилади. Шу сабабли буғдойдан юқори ҳосил етиштириш учун ушбу моддаларга бўлган эҳтиёжини тўлиқ таъминлаш зарур. Юқори дон ҳосили етиштириш ва тупроқ унумдорлигини сақлаш учун режалаштирилган ҳосил билан ўсимлик ўзлаштирадиган озуқа элементлари ерга тўлиқ қайтарилиши керак.

Минерал ўғитлар меъёри. Кузги буғдойнинг яхши ўсиб ривожланиши ва юқори дон ҳосили етиштиришда ўсимликнинг мавсум давомида озуқа элементлар билан мунтазам равишда таъминланишига боғлиқ. Ўғитлар самарадорлиги ўсимликнинг барча озика элементларга бўлган эҳтиёжи тўлиқ қондирилишига, яъни ўғитлар биргаликда қўлланилишига қараб аниқланади. Озиклантиришни илмий асосда ташкил этиш тупроқ унумдорлиги, нав хусусияти ва ўсимликнинг озикага бўлган эҳтиёжига кўра белгиланади. Буғдойдан юқори дон ҳосили олиш учун минерал ўғитларни N 180-210, P 125-150, K 90-105 кг/га меъёрида қўллаш тавсия этилади.

Минерал ўғитларни қўллаш усули ва муддати. Кузги буғдой етиштиришда минерал ўғитлар меъёрини тўғри белгилаш билан бирга мақбул муддатда берилишини таъминлаш лозим. Ўғитларни қўллаш муддати дон сифатига сезиларли таъсир кўрсатишини таъкидлаш керак. Минерал ўғитлар шудгор остига, экиш олдидан ва вегетация даврида туплаш, найчалаш ва бошоқлашда берилади. Асосий ўғит сифатида ҳаракатчанлиги паст бўлган фосфорли ва калийли ўғитлар экиш олдидан берилса, вегетация даврида озиклантиришда азотли ўғитлар қўлланилади. Кузги буғдойни озиклантириш бир неча босқичларда амалга оширилиб, бунда озиклантириш сони ва муддатига

^{1,2} таянч докторант Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

этибор қаратилади. Еланчик ва Васса бугдой навларини биометрик малумотларини тажриба тизимида кўриб чиқилди.

ТАЖРИБА ТИЗИМИ

1-жадвал Эланчик бугдой навининг биометрик маълумотлари

Вариант-лар №	Ўсим-лик бўйи см	Бошоқ узун-лиги	Бошоқчалар сони	1 та бошоқдаги дон сони	1 та бошоқдаги дон вазни гр	1000 дон дон вазни
1-вариант	92	12	19	53	6.3	45.6
	89	10	19	51	6.7	
	83	9	17	45	5.9	
ўртачаси	88	10.3	18.3	49.6	6.3	
2-вариант	97	12	21	51	5.9	
	94	9	19	36	5.4	
	87	8	15	38	5.1	
ўртачаси	92.6	9.6	18.3	41.6	5.4	
3-вариант	96	11	19	46	5.9	
	94	10	18	44	5.6	
	90	8	15	32	5.7	
ўртачаси	93.3	9.6	17.3	40.6	5.7	

2-жадвал Васса бугдой навининг биометрик маълумотлари

Вариантлар №	Ўсимлик бўйи	Бошоқ узунлиги	Бошоқчалар сони	1 та бошоқдаги дон сони	1 та бошоқдаги дон вазни гр	1000 дон дон вазни
1-вариант	94	10	19	62	5.8	38.7
	90	9	18	58	6.0	
	83	7	15	37	5.7	
ўртачаси	89	8.6	17.3	52.3	5.8	
2-вариант	100	11	20	45	4.9	
	92	10	19	39	5.1	
	88	8	17	39	5.2	
ўртачаси	93.3	9.6	18.6	41	5.0	
3-вариант	96	11	20	57	5.9	
	93	9	17	45	5.7	
	89	8	16	42	5.5	
ўртачаси	92.6	9.3	17.6	48	5.7	

3-жадвал Эланчик ва Васса бугдой навларининг сифат назорати

Бугдой нави	Натура	Намлик %	Оқсил %	Клейковина	1000 дон дон вазни
Эланчик	765	8.87	13.91	23.64	45.6
Васса	850	10.3	12.4	25.5	38.7

Хулоса

Юқоридагалардан келиб чиқиб тажрибада олинган бир йиллик маълумотларга асосланиб қуйидагича хулоса қилиш мумкин:

1. Бугдойнинг ўсув даври бугдойнинг навбатдаги озиклантириш найчалаш даврининг бошланишидаги ҳосилдорлигига суғориш тартиблари таъсири ўрганилди.
2. Андижон вилоятининг оч-тусли бўз тупроқлари шароитида кузги бошоқли дон экинларидан юқори ва сифатли ҳосил олиш учун, сут-мум пишиш даврида сув вегетация охиригача қўйилганда ёмғирлатиб суғориш усулда суғоришга нисбатан мавсумий суғориш меъёри, 4500 м³/га га иқтисод қилинди.
3. Суғориш тартиблари бугдойнинг ўсиши ва ривожланишига боғлиқ эканлиги тадқиқот натижаларида акс этди. Бугдойнинг униб чиқиш, тупланиш, найчалаш мум пишиш тўлиқ пишиш даврларда бугдойнинг бўйи назорат анъанавий усулга нисбатан юқори бўлганлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Дала тажрибаларини ўтказиш услублари – ЎзПТИ, Тошент 2007, Б. 176.
2. Дарибаев Й. Экинларни суғориш ва ҳосилдорлик. –Т.: Меҳнат, 2010. Б.103.

3. Хўжаев.Х. Ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланиши. «Ўсим. физ». // Тошкент. «Меҳнат», 2004. 161-169-б.
4. Ҳасанов.Б.А., Гулмуродов.Р.А. //Ғалла ва шоли экинларида уруғ дорилари, фунгицидлар ва биологик фаол моддаларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар. Тошкент. 2013. 10-б.